

ТРИБУНА МАЙБУТНЬОГО ВИДАТНОГО НАУКОВЦЯ

УДК 343.322(477):341.49.05

DOI: 10.21564/2414-990X.172.356444

Колабораційна діяльність: проблемні питання співвідношення норм національного та міжнародного права

Ірина Вікторівна Кир'ян*

Полтавський юридичний інститут

Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого,

Полтава, Україна

*e-mail: iraneiryana@gmail.com

Дарія Лазимівна Жигилій

Полтавський юридичний інститут

Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого,

Полтава, Україна

Анотація

У період повномасштабного вторгнення, коли відкритих проваджень за ч. 2 ст. 111¹ Кримінального кодексу України стає дедалі більше, потрібно забезпечити право на справедливий суд (з урахуванням норм міжнародного гуманітарного права та міжнародного права з прав людини) у кримінальних провадженнях за фактом вчинення злочинів проти основ національної безпеки України, що й становить актуальність цього дослідження. Мета цієї наукової роботи полягає в детальному аналізі національного та міжнародного законодавства, їх співвідношенні, виявленні колізій та прогалин. Для досягнення мети дослідження застосовано: метод аналізу, що полягав у вивченні чинного законодавства України, міжнародного гуманітарного права та відповідної судової практики; емпіричний метод, за допомогою якого проведено збір, аналіз статистичних даних щодо застосування ч. 2 ст. 111¹ Кримінального кодексу України в судовій практиці, включаючи опитування фахівців у сфері кримінальної юстиції, а також населення, яке опинилося на тимчасово окупованих територіях;

порівняльно-правовий метод законодавства України та міжнародного гуманітарного права. За результатами дослідження розкрито проблематику співвідношення норм національного та міжнародного законодавства. Встановлено, що існує прогалина в національному праві та проблематика в судовій практиці. Було проведене опитування осіб із тимчасово окупованих територій, яке допомогло створити суспільну думку з приводу колабораційної діяльності та правової обізнаності населення. Опитування експертів показало, що на практиці національне законодавство чітко не розмежовує поняття «співпраця з ворогом під примусом» та «добровільна співпраця» (у контексті колабораційної діяльності), а також наявність колізії між нормами національного та міжнародного права (у контексті колабораційної діяльності). Виявлено, що через відсутність повного тлумачення норм та сталої судової практики однорідні справи кваліфікують за різними статтями Кримінального кодексу України, що призводить до порушення прав людини, а також потреби звернень до Європейського суду з прав людини в майбутньому.

Ключові слова: колабораційна діяльність; медичний «імунітет»; міжнародне гуманітарне право; колізія.

Collaborative Activities: Problematic Issues of Correlation Between National and International Law Norms

Iryna V. Kyrian*

*Poltava Law Institute of Yaroslav Mudryi National Law University,
Poltava, Ukraine*

**e-mail: iraneiryna@gmail.com*

Dariia L. Zhyhylii

*Poltava Law Institute of Yaroslav Mudryi National Law University,
Poltava, Ukraine*

Abstract

During the period of full-scale invasion, when open proceedings under Part 2 of Article 111¹ of the Criminal Code of Ukraine are becoming more and more numerous, it is necessary to ensure the right to a fair trial (taking into account the norms of international humanitarian law and international human rights law) in criminal proceedings for the commission of crimes against the foundations of national security of Ukraine, which is the relevance of this study. The purpose of this scientific work is to conduct a detailed analysis of national and international legislation, their correlation, and the identification of conflicts and gaps. To achieve the goal of the study, the following methods were used: the method of analysis, which consisted in studying the current legislation of Ukraine, international humanitarian law and relevant judicial practice; the empirical method, which was used to collect and analyze statistical data on the application of Part 2 of Article 111¹ of the Criminal Code

of Ukraine in judicial practice, including surveys of specialists in the field of criminal justice, as well as the population that found themselves in temporarily occupied territories; comparative legal method of Ukrainian legislation and international humanitarian law. The results of the study revealed the issues of the correlation of national and international legislation. It was established that there is a gap in national law and issues in judicial practice. A survey of people from temporarily occupied territories was conducted, which helped to create public opinion on collaborative activities and legal awareness of the population. The survey of experts showed that in practice, national legislation does not clearly distinguish between the concepts of "cooperation with the enemy under duress" and "voluntary cooperation" (in the context of collaborative activities), as well as the presence of a conflict between the norms of national and international law (in the context of collaborative activities). It was revealed that due to the lack of a full interpretation of the norms and consistent judicial practice, similar cases are classified under different articles of the Criminal Code of Ukraine, which leads to violations of human rights, as well as to appeals to the European Court of Human Rights in the future.

Keywords: collaborative activities; medical "immunity"; international humanitarian law; conflict.

Вступ

Від початку повномасштабного вторгнення – 24 лютого 2022 р. – військово-службовців армії російської федерації та подальшої тимчасової окупації українських міст кількість випадків співпраці з ворогом значно зростає. Органи окупаційної влади або ж вербують українців для спільної співпраці, або особи добровільно, з певних своїх ідеологічних міркувань, переходять на бік ворога та допомагають йому в підривної діяльності проти України. Існувала нагальна потреба в доповненні Кримінального кодексу України (далі – КК України) новими положеннями, які б деталізували злочини проти основ національної безпеки. У березні 2022 р. до Кодексу було додано ст. 111¹, яка врегулює та дає визначення колабораційної діяльності, а її вісім частин фактично утворюють нові склади правопорушень. У цій роботі було вирішено дослідити одну з форм колабораційної діяльності, а саме: добровільне зайняття посад, які не пов'язані з виконанням організаційно-розпорядчих або адміністративно-господарських функцій, у незаконних органах влади, створених на тимчасово окупованій території.

Метою дослідження є: 1) усебічний аналіз та оцінка правових аспектів, пов'язаних із застосуванням нової норми – ч. 2 ст. 111¹ КК України; 2) визначення відповідності норм національного законодавства положенням міжнародного гуманітарного права; 3) виявлення правових прогалин та надання пропозицій щодо їх удосконалення; 4) опитування фахівців у галузі кримінальної юстиції, а також мешканців тимчасово окупованих територій.

Актуальність цього дослідження полягає в необхідності забезпечити право на справедливий суд (з урахуванням норм міжнародного гуманітарного права та міжнародного права з прав людини) у кримінальних провадженнях за фактом вчинення злочинів проти основ національної безпеки України.

Матеріали та методи

Для досягнення мети дослідження використано метод аналізу, який полягав у вивченні чинного законодавства України, міжнародного гуманітарного права та відповідної судової практики; емпіричний метод, який допоміг у зборі та аналізі статистичних даних щодо застосування ч. 2 ст. 111¹ КК України у судовій практиці, включаючи опитування фахівців у сфері кримінальної юстиції, а також населення, яке опинилося на тимчасово окупованих територіях; порівняльно-правовий метод законодавства України та міжнародного гуманітарного права.

Результати та обговорення

Поняття та ознаки колабораційної діяльності

Колабораційна діяльність – це свідомо, добровільна співпраця з владою країни-агресора на тимчасово окупованих територіях. Однією з форм такої діяльності є добровільне зайняття громадянином України посади, не пов'язаної з виконанням організаційно-розпорядчих або адміністративно-господарських функцій, у незаконних органах влади, створених на тимчасово окупованій території, у тому числі в окупаційній адміністрації держави-агресора. Цю норму закріплено в КК України, якою передбачено покарання, а саме – позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю на строк від десяти до п'ятнадцяти років з конфіскацією майна або без такої [1].

Основними ознаками цієї форми колабораційної діяльності є добровільність, що розуміється, як свідоме волевиявлення займати некерівні посади та виконувати розпорядження незаконно створених органів влади у вигляді державних органів чи органів місцевого самоврядування, які не пов'язані з виконанням організаційно-розпорядчих або адміністративно-господарських функцій. Учинення таких дій під тиском виключає склад кримінального правопорушення, передбаченого ч. 2 ст. 111¹ КК України. Однією з ключових ознак, що відрізняє цей вид правопорушення від інших, є місце вчинення, а саме – взаємодія з ворогом на тимчасово окупованих територіях, що перебувають під контролем агресора [2, с. 198].

Норми міжнародного гуманітарного права врегульовують захист цивільного населення та мають упереджувати від незаконного свавілля щодо громадян.

Відповідно до норм міжнародного гуманітарного права окупаційна влада має забезпечити населенню гідні умови життя, і хоч право на роботу факультативне, але воно має зберігатися для забезпечення базових потреб та/або із гуманітарною метою (наприклад, освіта, медицина, критична інфраструктура).

Стаття 56 Женевської конвенції (1949 р.) зауважує, що окупаційна держава має забезпечувати та підтримувати на окупаційній території умови, які будуть задовільними, відповідно до стандартів охорони здоров'я та санітарії, можуть проводити профілактичні засоби для запобігання поширенню інфекційних захворювань чи епідемій. У такому разі медичному персоналу дозволено виконувати свої обов'язки згідно з нормами міжнародного гуманітарного права [3].

Прямою гарантією упередження від свавілля медичних працівників є ч. 1 ст. 16 Додаткового протоколу до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 р., що стосується захисту жертв міжнародних збройних конфліктів, у якому зазначено, що жодна особа не може бути засуджена за виконання нею медичних функцій, котрі сумісні з медичною етикою, неважливо, в інтересах якої сторони ці дії будуть відбуватися.

Певна недоторканність цивільного населення також висвітлюється у ч. 1 ст. 17 та ч. 5 ст. 15 Додаткового протоколу до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 р., що стосується захисту жертв міжнародних збройних конфліктів [4].

Отже, колабораційна діяльність має багатогранне відображення в нормативно-правових актах як національного, так і міжнародного законодавства, формуючи ставлення людей як до влади держави, так і до національної безпеки, правосуддя й справедливості. Звичайно, залишення без покарання осіб, які співпрацювали з ворогом, викличе осуд населення та недовіру до правосуддя, та неменшого осуду зазнає вирок, який отримала особа, яка в умовах окупації була вимушена працювати для забезпечення базових потреб для виживання й не вчиняла дій, які завдали або могли завдати шкоди національним інтересам України.

В умовах повномасштабного вторгнення думка громадян змінюється та іноді навіть призводить до розколу суспільства. Особи, потрапивши в умови окупації, вимушені виживати, але хтось переходить на бік ворога та приймає його позицію, а хтось це не приймає та чекає на деокупацію¹ територій [5].

¹ Деокупація – комплекс заходів державної політики, наслідком яких є повна відсутність на території України, що була тимчасово окупована, збройних формувань російської федерації і

Притягнення до відповідальності осіб після деокупації, які залишилися на окупованих територіях, працювали, намагалися жити, може призвести до суспільного розколу. Тимчасова окупація певних територій України триває вже понад п'ять років. За такий тривалий період часу населення не може не комунікувати з незаконними органами влади. Не завжди ця комунікація є добровільною. Можемо спостерігати, як росія – країна-агресор – примушує населення отримувати російське громадянство, маніпулює рухомим та нерухомим майном, яке перебуває у власності осіб [6; 7].

У 2019 р. володимиром путіним було видано указ про спрощене надання громадянства жителям окремих районів Донецької та Луганської області. Першими «жертвами» громадянства стали українці в Криму та окремих районах Донецької та Луганської областей. Після початку повномасштабного вторгнення у 2022 р. до цього списку доєднали мешканців Запорізької та Херсонської областей, де така практика була адаптована набагато швидше. Метою отримання громадянства слугувала певна маніпуляція зробити життя українців у себе вдома врешті-решт неможливим. Найбільш резонансними закликами, що потрапили в українське імформполе, були такі, як заява голови окупаційної адміністрації селища Лазурного про те, що люди, хворі на діабет, зможуть отримати життєво необхідний інсулін лише за наявності паспорта рф. До цього додається також значний масив зловживань на низових рівнях: фізичне насильство, відмова у медичній допомозі, позбавлення батьківських прав, грабунок, перешкоди у працевлаштуванні, позбавлення засобів для існування та ускладнення можливості виїхати з тимчасово окупованих територій. Жахливим також був випадок, коли військовослужбовці рф після підриву Каховської ГЕС перешкоджали евакуації людей з Олешок, які не мали громадянства рф [8]. Цю ситуацію у своєму блозі «Коаліції «Україна. П'ята ранку»» висвітлювали Олег Колесніченко та Ольга Лотоцька-Колесніченко.

Такі дії, як притягнення до відповідальності фактично кожного, можуть призвести навіть до зміни ідеологічних поглядів, викликати недовіру до правосуддя своєї країни [6].

Чинники, які можуть супроводжувати бажання утриматись від співпраці з ворогом, є різними. Для деяких це неетично, хтось боїться зазнати осуду або кримінальної відповідальності.

Але що спонукає осіб перейти на сторону окупаційної адміністрації? Тут ми пропонуємо виокремити дві групи причин. Перша – це так звані «пози-

окупаційної адміністрації російської федерації та встановлення загального ефективного контролю України на цій території (повернення тимчасово окупованої території під загальну юрисдикцію України та відновлення конституційного ладу України на цій території [5].

тивні», або ж ті, що мають добровільний характер, друга – «негативні», або ж примусові причини.

До першої групи можна віднести: а) недовіру до влади своєї країни; б) возвеличення та бажання посилити авторитет окупаційної влади тощо; до другої: а) співпрацю під тиском, унаслідок шантажування чи погроз адміністрації російської федерації; б) співпрацю задля забезпечення гуманітарних або особистих базових потреб, елементарне бажання жити; в) очікування деокупації, тобто встановлення загального ефективного контролю України на цій території (повернення тимчасово окупованої території під загальну юрисдикцію України та відновлення конституційного ладу України на цій території).

Тож, якщо зіставити ці причини, зрозуміло, що думка суспільства щодо однакових вироків до осіб із різною метою співпраці викличе осуд та недовіру до правосуддя. За результатами опитування для експертів у галузі права – 90,9 % респондентів вважають, що при призначенні покарання обов'язково потрібно враховувати мотиви співпраці з ворогом .

Для детальнішого розгляду цього питання проаналізуємо опитування осіб, які перебувають чи перебували на тимчасово окупованих територіях за часів російсько-української війни, у період з 2014 по 2025 р. У межах дослідження вдалося провести опитування 11 осіб.

Більшості громадян, які взяли участь у тестуванні, не доводилося виконувати завдання окупаційної адміністрації, але понад 72 % опитаних зазнавали примусу до співпраці. Учасники також зазначали, що їм довелося стикатись із постійним примусом посвідчувати особу, показувати документи на житло та іншу власність. Були проблеми зі світлом, відбирали зброю в населення, діяла заборона на виїзд із населеного пункту та пересування на авто.

Найбільш обраним (із запропонованих) мотивом, що спонукає людей до співпраці з ворогом, було визнано: матеріальну вигоду, ідеологічну підтримку ворога, бажання жити. Меншої підтримки в опитуваних зазнав примус. Шість респондентів обрали варіант «бажання жити». Це свідчить про те, що більшість громадян, які залишаються на тимчасово окупованих територіях, своєю діяльністю не мають на меті завдати шкоди державним інтересам, вони лише намагаються забезпечити собі умови, гідні для життя.

Утриматись від співпраці 100 % опитуваних спонукають внутрішні та ідеологічні переконання. Відповідальність, що настає за співпрацю з ворогом, для одного з опитуваних є причиною для утримання від такої діяльності. Адже 11/11 осіб усвідомлюють, що співпраця з окупантами може мати кримінальні наслідки за українським законодавством. Попри наведене вище,

72,7 % опитуваних обрали варіант «так» на запитання: «Чи обговорюють люди можливість амністії або пом'якшення покарання тих, хто співпрацював через примус?» і вважають, що особа, яка співпрацювала з ворогом в умовах загрози життю, не має зазнавати кримінальної відповідальності. У разі притягнення до відповідальності більшість опитаних вважає за доцільне оскаржувати рішення в Європейському суді з прав людини (далі – ЄСПЛ). При цьому кожен респондент готовий звернутися до суду самостійно, якщо засудять його особисто.

Таким чином, переважна кількість респондентів вважає, що законодавство України недостатньо чітко розмежовує співпрацю з ворогом під примусом та добровільну співпрацю. До того ж 54,5 % опитуваних вказали, що в Україні бракує ефективних механізмів для забезпечення об'єктивного розгляду справ, пов'язаних із колораційною діяльністю, що зумовлює необхідність звернення до ЄСПЛ.

Отже, громадяни усвідомлюють, що за співпрацю з ворогом є кримінальна відповідальність, але те, що більшість говорять про подальшу амністію, свідчить про те, що люди, які залишаються на тимчасово окупованих територіях, вірять у правосуддя та розраховують на розумність та справедливість.

Колораційна діяльність: проблеми кримінально-правової кваліфікації

Проблеми кваліфікації діянь, які досліджуються, пов'язані з тлумаченням норми, невідповідністю міри покарання загальним приписам КК України, а також суперечністю між кримінально-правовими нормами та нормами міжнародного гуманітарного права. Тож, розглянемо їх детальніше:

- 1) відсутність конкретизації певних визначень фактично призводить до того, що до відповідальності має бути притягнена більша частина населення, адже є міста, де тимчасова окупація триває вже десять років і за цей час неможливо не проводити комунікацію з окупаційною владою, утім не завжди така діяльність несе загрозу основам національної безпеки України.

Зауважимо, що суди по-різному тлумачать ті самі норми кримінального законодавства, що призводить до неоднакової кваліфікації однорідних справ і до різних вироків. Наприклад, рішенням суду мешканка с. Іванівка Чугуївського району Харківської області, яка займала посаду секретаря голови села, була засуджена за ч. 2 ст. 111¹ КК України [9]).

На відміну від цього рішення, Хортицький районний суд м. Запоріжжя вирішив, що «зайняття посади секретаря адміністрації територіального управління Пришибського поселкового совета є добровільним та пов'язаним із виконанням організаційно-розпорядчих функцій у незаконних органах

влади, створених на тимчасово окупованій території», і кваліфікував таке діяння за ч. 5 ст. 111¹ КК України [10];

- 2) між нормами національного законодавства України та нормами міжнародного гуманітарного права виникла колізія. Відповідно до ст. 19 Закону України «Про міжнародні договори», чинні міжнародні договори України, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, є частиною національного законодавства і застосовуються в порядку, передбаченому для норм національного законодавства. У випадках, коли міжнародним договором України, який набрав чинності в установленому порядку, встановлено інші правила, ніж ті, що передбачені у відповідному акті законодавства України, застосовуються правила міжнародного договору [8].

Нормативно-правові акти, що становлять гарантію безпеки та захисту цивільного населення в умовах окупації є: Женевські конвенції (1949) та їх додаткові протоколи. Саме вони є основами міжнародного гуманітарного права, окреслюють правила війни та забезпечують захист цивільного населення. Загальна декларація прав людини (1948) гарантує основоположні права людини, які не можуть бути порушені. Європейська конвенція з прав людини (1950) забезпечує захист прав людини і основоположних свобод. Досліджуючи проблематику цього питання, було опитано експертів у галузі права, і 81,8 % опитуваних погодились, що наявною є колізія між нормами національного та міжнародного права².

Варто зазначити, що відповідно до Женевської конвенції (1949), окупаційна влада має забезпечити належне функціонування закладів, відповідальних за піклування про дітей та їхню освіту. Окупаційна держава повинна у співробітництві з державними та місцевими органами влади забезпечити належне функціонування медичних та лікарняних установ, до того ж сприяти та підтримувати на окупованих територіях умови, що відповідатимуть стандартам охорони здоров'я та санітарії. Так само ця норма містить пряму вказівку на дозвіл медичному персоналу виконувати свої обов'язки без подальшого переслідування та покарання [3].

Водночас, коли норми міжнародного права дозволяють цивільному населенню виконувати медичні функції, спонукають забезпечувати стабільну освіту, належне харчування, національне законодавство містить нову норму в КК України, яка визначає одну з форм колабораційної діяльності, а саме: добровільне зайняття громадянином України посади, не пов'язаної з вико-

² Див. додаток Б. 2 п. 4.

нанням організаційно-розпорядчих або адміністративно-господарських функцій, у незаконних органах влади, створених на тимчасово окупованій території, у тому числі в окупаційній адміністрації держави-агресора [1].

Розберемо добровільність як одну з ключових ознак. Законодавець ніде не дає чіткого визначення цьому явищу, а лише вказує, що будь-який тиск із боку представників держави-агресора виключає цю ознаку, отже, звільняє особу від відповідальності.

Згідно з аналізом положень закону, співпраця з ворогом під тиском родичів або задля виживання все одно кваліфікується як добровільна. Особа, яка виконує медичні функції, також, відповідно до національного законодавства, міститиме ознаку добровільності. Тож, виникає колізія між нормами національного та міжнародного законодавства.

Так, у судовій практиці можна зустріти приклади, де медичний персонал, який забезпечував людям на окупованих територіях право на медицину, отримував покарання у виді позбавлення права обіймати посади, пов'язані з виконанням функцій держави та місцевого самоврядування на строк 10 років без конфіскації майна.

Зокрема, за рішенням суду, Особа_3, перебуваючи на території м. Вовчанськ Харківської області, на початку липня 2022 р., діючи умисно та усвідомлюючи протиправний характер своїх дій, реалізуючи свій кримінальний протиправний умисел, добровільно зайняла посаду виконувачки обов'язків завідувача сектору охорони здоров'я у Військово-цивільній адміністрації Вовчанського району. Продовжуючи реалізацію свого злочинного умислу, Особа_3, за погодженням з окупаційною адміністрацією, здійснювала керівництво діяльністю сектору охорони здоров'я, контроль за діяльністю закладів, підприємств та установ охорони здоров'я, підпорядкованих Військово-цивільній адміністрації Вовчанського району, забезпечувала населення лікарськими засобами та виробами медичного призначення та здійснювала керівництво сектору, в якому перебували її підлеглі співробітники [11].

Можемо спостерігати, як у цьому судовому рішенні ігнорується норма міжнародного гуманітарного права, а саме: положення ч. 1 ст. 16 Додаткового протоколу до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 р., де встановлено своєрідний «імунітет за виконання медичних функцій»³.

Таких судових рішень згодом може ставати дедалі більше через проблему кваліфікації подібних випадків, а це тягне за собою ризик збільшення звернень до ЄСПЛ.

³ 83,6% респондентів погодились з тим, що медичні працівники повинні мати медичний «імунітет» (див. додаток Б. 2 п. 7).

Способи вирішення

Наразі існує понад десять законопроектів, які пропонують зміни до законодавства щодо колабораційної діяльності. Оскільки жоден з них не був ухвалений, це свідчить про недосконалість чинних нормативно-правових актів та необхідність їх доопрацювання. Йдеться про відсутність єдиного підходу до визначення необхідних змін для ефективного застосування ст. 111¹ КК України. Законодавець заявляє метою введення нових статей превенцію колабораційної діяльності на шкоду національним інтересам, проте жодна з пропонованих змін не ґрунтується на оцінюванні досягнення цієї мети через запровадження нових складів злочинів та впровадження цього законодавства.

Особлива увага до обвинувачення в процесі розгляду справ за частинами ст. 111¹ КК України призводить до декількох негативних наслідків. По-перше, це знижує рівень змагальності сторін, що є фундаментальним принципом справедливого судочинства. По-друге, встановлюється низький поріг доказування, коли належні або достатні докази можуть бути використані для обвинувачення [12].

Для того щоб уникнути колізій, а також зменшити кількість майбутніх звернень, потрібно вносити зміни та шукати способи вирішення проблем, які призводять до колізій, а потім у майбутньому до звернення громадян до ЄСПЛ. Насамперед це важливо для гідного забезпечення правосуддя.

Безпосередньо потрібно удосконалити законодавство на рівні відповідності норм національного до міжнародного гуманітарного права в аспекті кваліфікації діянь, передбачених ч. 2 ст. 111¹ й надати особам усіх прав, які передбачені міжнародним правом для нормального існування. Це допоможе уникнути оскарження судових рішень, зменшить навантаження на роботу як органів досудового розслідування, так і судів.

Наступним кроком для удосконалення судової практики та уникнення юридичних колізій є повне тлумачення нових норм, адже відсутність цього призводить до різної кваліфікації однакових справ. З огляду на це, потрібно позбутися колізій на рівні не лише міжнародного, а й національного права. Тлумачення ч. 2 ст. 59 КК України робить неможливим призначення конфіскації майна у вигляді додаткового виду покарання за вчинене діяння, передбачене ч. 2 ст. 111¹ КК України. Згідно з приписами КК України, конфіскація майна можлива лише і тільки у випадках за злочини проти основ національної безпеки України, а не за кримінальні проступки проти основ національної безпеки України [13, с. 31].

Питання обізнаності населення щодо юридичної відповідальності є критичним. Частина громадян не знає своїх прав та обов'язків, зокрема про

наслідки добровільної співпраці з ворогом. Інші ж, діючи під примусом, не володіють алгоритмами опору чи правового захисту, тому вимушено визнають провину та несуть за це відповідальність.

Висновки

За результатами дослідження колабораційної діяльності у співвідношенні національного та міжнародного законодавства виявлено колізії ч. 2 ст. 111¹ КК України; наведено визначення колабораційної діяльності й розглянуто відповідальність, що передбачена за такі діяння. Доведено потребу в удосконаленні цієї норми задля відповідності нормам міжнародного гуманітарного права, зокрема Женевським конвенціям, для запобігання порушенням прав людини та зменшення звернень до ЄСПЛ.

Опитування населення та працівників правоохоронних органів показало, що законодавство України недостатньо чітко розмежовує співпрацю з ворогом під примусом та добровільну співпрацю, а також що в Україні бракує механізмів для забезпечення об'єктивного розгляду справ, пов'язаних із колабораціонізмом, тому звернення до ЄСПЛ залишається необхідним.

Отже, усунення колізій у національному законодавстві потрібне для забезпечення справедливого правосуддя. Це важливо не лише для захисту державних інтересів, а й для правової безпеки громадян, які залишаються на тимчасово окупованих територіях і зазнають значних утисків.

Список використаних джерел

- [1] Кримінальний кодекс України від 05.04.2001 р. № 2341-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> (дата звернення: 11.01.2026).
- [2] Кравчук О. О., Бондаренко М. С. Колабораційна діяльність: науково-практичний коментар до нової статті 111-1. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2022. № 3. С. 198–204. <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2022-3/45>.
- [3] Конвенція про захист цивільного населення під час війни від 12.08.1949 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_154#Text (дата звернення: 11.01.2025).
- [4] Додатковий протокол до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року, що стосується захисту жертв міжнародних збройних конфліктів (Протокол I), від 8 червня 1977 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_199#Text (дата звернення: 12.01.2026).
- [5] Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України : Закон України від 15.04.2014 р. № 1207-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1207-18#Text> (дата звернення: 11.01.2026).
- [6] Сербіна А. Примус чи добра воля при кваліфікації колабораціонізму? *YouTube. JustTalk Context*. 2023. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=BHgET1uxoD4> (дата звернення: 15.01.2026)
- [7] Паспорт РФ як зброя: примус до отримання громадянства країни-агресорки триває. *LB.ua*. 26.03.2024 р. URL: https://lb.ua/blog/koalitsiia_ua5am/605253_pasport_rf_yak_zbroya_primus.html (дата звернення: 19.01.2026).

- [8] Про міжнародні договори України : Закон України від 29.06.2004 р. № 1906-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1906-15#Text> (дата звернення: 17.01.2026).
- [9] Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/106689367> (дата звернення: 17.01.2026).
- [10] Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/117938420> (дата звернення: 17.01.2026)
- [11] Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/107934917> (дата звернення: 17.01.2026).
- [12] Синюк О., Луньова О. Колабораційна діяльність і пособництво державі-агресору: практика застосування законодавства та перспективи його удосконалення: аналітичний звіт / ред. Д. Свиридова. Київ : Центр прав людини ZMINA, 2023.
- [13] Павликівський В. І., Яценко А. М. Кримінальна відповідальність за різні прояви колабораціонізму: проблеми правозастосування. *Вісник Кримінологічної асоціації України*. 2023. № 2(29). С. 31–50. <https://doi.org/10.32631/vca.2023.2.02>.

References

- [1] Criminal Code of Ukraine No. 2341-III. (April 5, 2001). Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>.
- [2] Kravchuk, O.O., & Bondarenko, M.S. (2022). Collaborative activities: scientific and practical commentary on the new article 111-1 of the criminal code. *Legal Scientific Electronic Journal*, 3, 198-204. <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2022-3/45>.
- [3] Convention relative to the Protection of Civilian Persons in Time of War. (August 12, 1949). Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_154#Text.
- [4] Protocol Additional to the Geneva Conventions of 12 August 1949, relating to the Protection of Victims of International Armed Conflicts (Protocol I). (June 8, 1977). Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_199#Text.
- [5] Law of Ukraine No. 1207-VII "On ensuring the rights and freedoms of citizens and the legal regime in the temporarily occupied territory of Ukraine". (April 15, 2014). Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1207-18#Text>.
- [6] Serbina, A. (2023). Coercion or good will when qualifying collaborationism? *YouTube. JustTalk Context*. Retrieved from <https://www.youtube.com/watch?v=BHgET1uxoD4>.
- [7] Russian passport as a weapon: coercion to obtain citizenship of the aggressor country continues. LB.ua. 03/26/2024 Retrieved from https://lb.ua/blog/koalitsiia_ua5am/605253_pasport_rf_yak_zbroya_primus.html.
- [8] Law of Ukraine No. 1906-IV "On International Treaties of Ukraine". (June 29, 2004). Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1906-15#Text>.
- [9] Unified State Register of Court Decisions. Retrieved from <https://reyestr.court.gov.ua/Review/106689367>.
- [10] Unified State Register of Court Decisions. Retrieved from <https://reyestr.court.gov.ua/Review/117938420>.
- [11] Unified State Register of Court Decisions. Retrieved from <https://reyestr.court.gov.ua/Review/107934917>.
- [12] Synyuk, O., & Lunyova, O. (2023). Collaborative activity and assistance to the aggressor state: practice of applying legislation and prospects for its improvement: analytical report. D. Svyrydova (Ed.). Kyiv: ZMINA Human Rights Center.
- [13] Pavlykivskiy, V.I., & Yashchenko, A.M. (2023). Criminal liability for various manifestations of collaborationism: problems of law enforcement. *Bulletin of the Criminological Association of Ukraine*, 2(29), 31-50. <https://doi.org/10.32631/vca.2023.2.02>.

Результати опитування осіб, які перебувають або перебували на тимчасово окупованих територіях

При підготовці наукової роботи на інтернет-платформі Google Forms із використанням розробленої авторкою анкети (див. А. 1) протягом січня 2025 року було проведено опитування осіб, які перебувають або перебували на тимчасово окупованих територіях, з проблемних питань співвідношення норм національного та міжнародного права.

Всього було опитано 11 осіб. В опитуванні взяли участь респонденти таких областей України: Херсонська (6 осіб), Сумська (2 особи), Донецька (2 особи), Луганська (1 особа).

Узагальнення розподілу позицій респондентів надається у формі діаграм, згенерованих інтернет-платформою Google Forms (див. А. 2).

Додаток А. 1

АНКЕТА

Шановний респонденте!

Інформація, зібрана за результатами анкетування, буде використана для обґрунтування положень студентської наукової роботи для участі у Всеукраїнському конкурсі студентських наукових робіт зі спеціальності «Право» у 2024/25 навчальному році.

Для підвищення достовірності результатів дослідження просимо Вас відповісти на поставлені в анкеті запитання. Виявляючи позицію з того чи іншого запитання, позначте відповідь, що збігається з Вашим внутрішнім переконанням та/або досвідом, або вкажіть власне бачення. Анкетування є анонімним.

Заздалегідь вдячні Вам за участь у дослідженні!

ПИТАННЯ

1. Оберіть, будь ласка, область, на території якої Ви перебували в окупації:

– АР Крим	– Сумська
– Донецька	– Запорізька
– Луганська	– Миколаївська
– Херсонська	– Київська
– Харківська	– Чернігівська

2. Чи доводилось Вам виконувати будь-які завдання або накази окупаційної адміністрації? Якщо так, то які саме?

3. Чи намагались окупаційні сили залучити Вас до роботи на їхню користь?

- Так
- Ні

4. Які мотиви, на Вашу думку, найчастіше спонукають людей співпрацювати з ворогом?

- Примус
- Матеріальна вигода
- Ідеологічна підтримка ворога
- Бажання жити

5. Чи були випадки, коли Ви відчували тиск або загрози, щоб співпрацювати з окупаційною владою?

- Так
- Ні

6. Що для Вас є головною мотивацією уникати співпраці з окупантом?

- Страх відповідальності
- Внутрішні та ідеологічні
- Суспільна думка
- Інше

7. Як Ви та Ваше оточення ставитеся до людей, які співпрацюють із окупаційною адміністрацією?

- Засуджую
- Із розумінням
- Не вбачаю нічого поганого в таких діях

8. Чи усвідомлюєте Ви та мешканці Вашого регіону, що співпраця з окупантами може мати кримінальні наслідки за українським законодавством?

- Так
- Ні

9. Чи обговорюють люди можливість амністії або пом'якшення покарання тих, хто співпрацював через примус?

- Так
- Ні

10. Чи вважаєте Ви, що законодавство України достатньо чітко розмежує співпрацю з ворогом під примусом та добровільну співпрацю?

- Так
- Ні

11. Як, на Вашу думку, має оцінюватись співпраця з ворогом у випадках, коли люди діяли в умовах загрози життю?

- Особа має залишитись без кримінальної відповідальності
- Особа має нести кримінальну відповідальність

12. Чи вважаєте Ви справедливим звернення громадян, обвинувачених у співпраці з ворогом, до ЄСПЛ?

- Так
- Ні

13. На Вашу думку, чи є в Україні достатні механізми для забезпечення об'єктивного розгляду справ, пов'язаних з колабораціонізмом, без звернення до ЄСПЛ?

- Так
- Ні

14. Чи готові Ви самі або Ваші знайомі звертатись до ЄСПЛ у разі звинувачення у співпраці з ворогом?

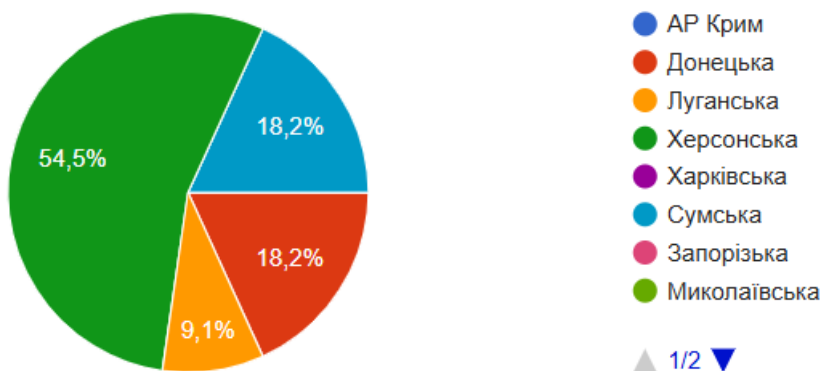
- Так
- Ні

15. Якщо протягом тестування у Вас виникли думки, які б могли сприяти дослідженню або Вам є чим поділитися, можете написати тут:

Узагальнені результати опитування

1. Оберіть, будь ласка, область, на території якої Ви перебували в окупації?

11 відповідей

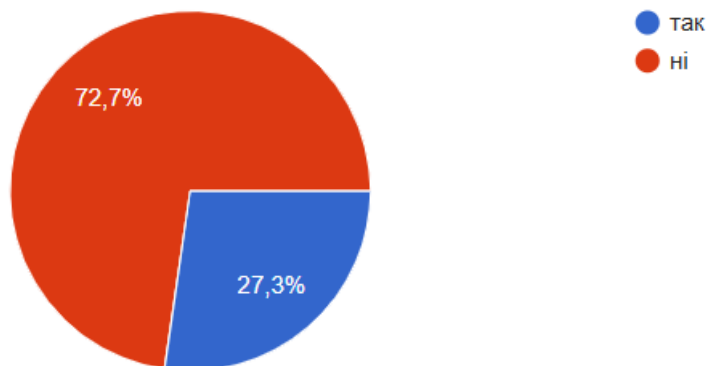
2. Чи доводилось Вам виконувати будь-які завдання або накази окупаційної адміністрації? Якщо так, то які саме?

11 відповідей

Ні
Постійно показувати документи на особу, іноді на житло і власність
Так
Ні, не доводилося
Відновлення світла, збір зброї в цивільних людей, заборона виїзду з села та пересування по селу на авто
Ні
Ні
Ні, не доводилося
—

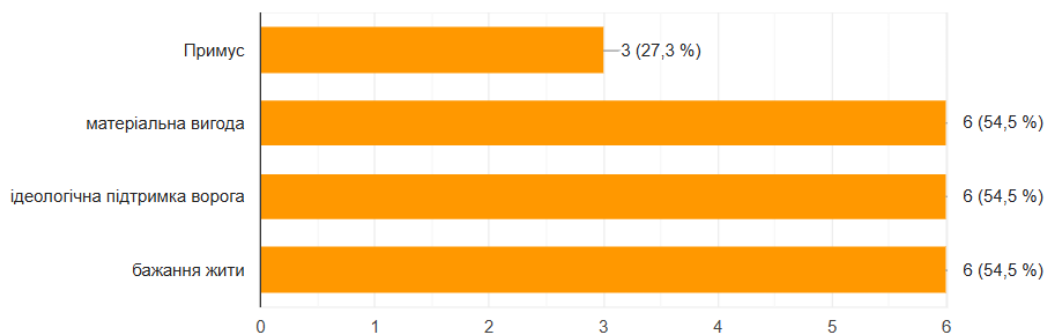
3. Чи намагались окупаційні сили залучити Вас до роботи на їхню користь?

11 відповідей

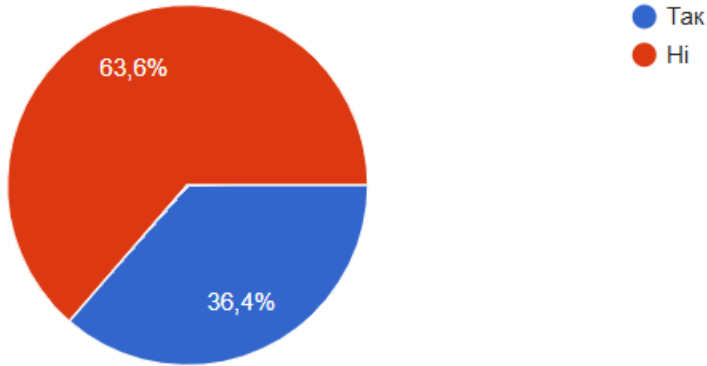
4. Які мотиви, на Вашу думку, найчастіше спонукають людей співпрацювати з ворогом?

11 відповідей

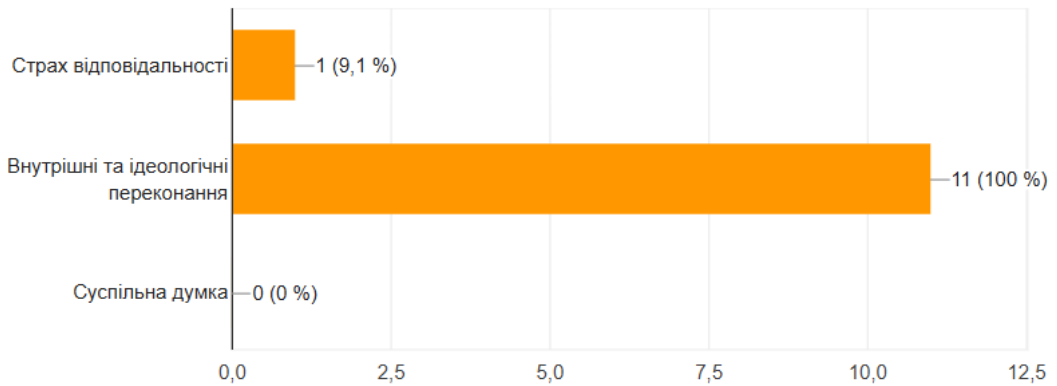
5. Чи бували випадки, коли Ви відчували тиск або загрози, щоб співпрацювати з окупаційною владою?

11 відповідей

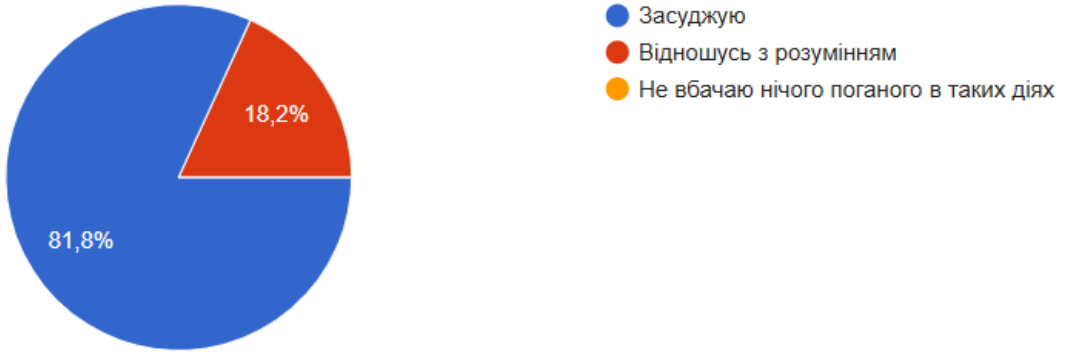
6. Що для Вас є головною мотивацією уникати співпраці з окупантом?

11 відповідей

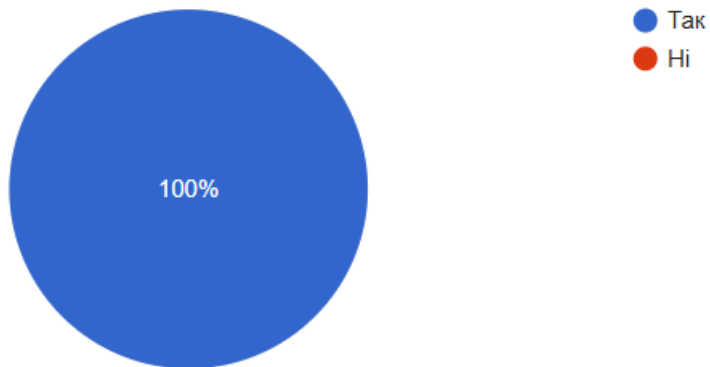
7. Як Ви та Ваше оточення ставитесь до людей, які співпрацюють з окупаційною адміністрацією?

11 відповідей

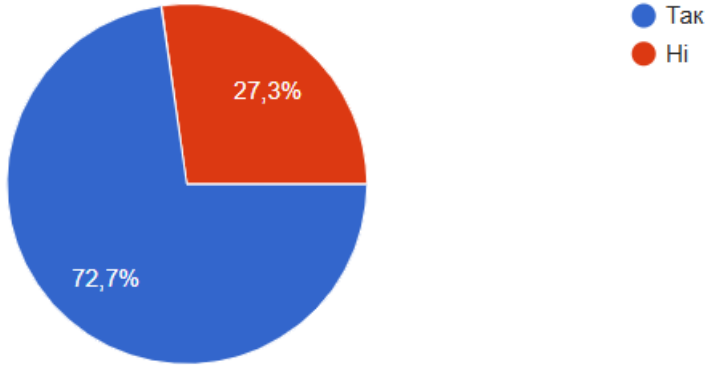
8. Чи усвідомлюєте Ви та мешканці Вашого регіону, що співпраця з окупантами може мати кримінальні наслідки за українським законодавством?

11 відповідей

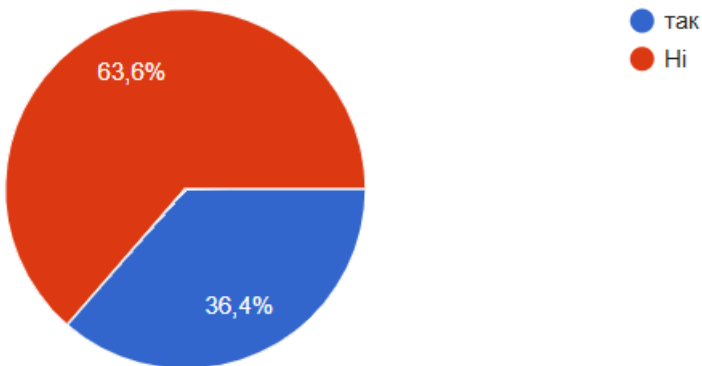
9. Чи обговорюють люди можливість амністії або пом'якшення покарання тих, хто співпрацював через примус?

11 відповідей

10. Чи вважаєте Ви, що законодавство України достатньо чітко розмежує співпрацю з ворогом під примусом та добровільну співпрацю?

11 відповідей

11. Як, на Вашу думку, має оцінюватись співпраця з ворогом у випадках, коли люди діяли в умовах загрози життю?

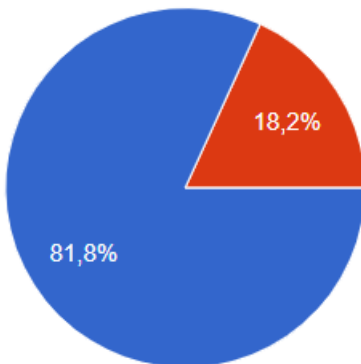
11 відповідей

- Особа має залишитись без кримінальної відповідальності
- Особа має нести кримінальну відповідальність

12. Чи вважаєте Ви справедливим звернення громадян, обвинувачених у співпраці з ворогом, до ЄСПЛ?

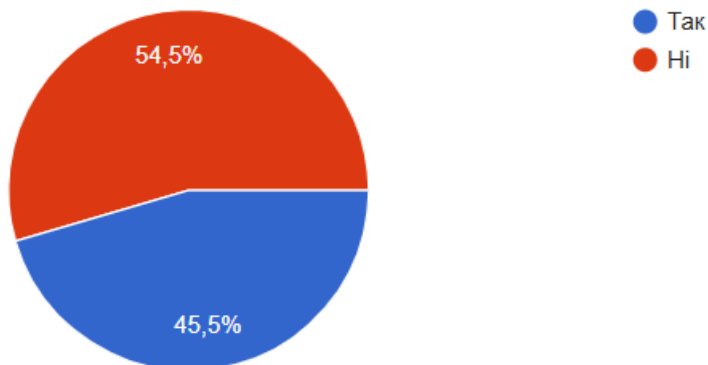
11 відповідей

- Так
- Ні

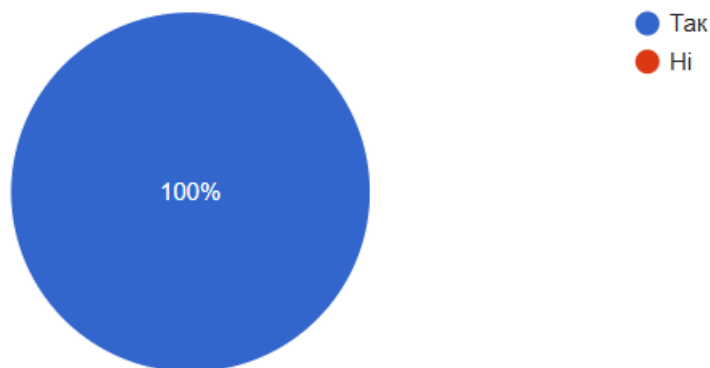
13. На Вашу думку, чи є в Україні достатні механізми для забезпечення об'єктивного розгляду справ, пов'язаних з колабораціонізмом, без звернення до ЄСПЛ?

11 відповідей

14. Чи готові Ви самі або ваші знайомі звертатись до ЄСПЛ у разі звинувачення у співпраці з ворогом?

11 відповідей

15. Якщо протягом тестування у Вас виникли думки, які б могли сприяти дослідженню, або Вам є чим поділитися, можете написати тут:

**Результати опитування практичних працівників та науковців
із проблемних питань співвідношення норм
національного та міжнародного права**

При підготовці роботи на інтернет-платформі Google Forms із використанням розробленої авторкою анкети (див. Б.1) протягом січня 2025 р. було проведено опитування фахівців у галузі кримінального судочинства з проблемних питань правового забезпечення та реалізації етичних норм у кримінальному процесі України.

За професійним критерієм до опитування були залучені 4 групи респондентів: судові органи, правоохоронні органи, адвокати, правники-науковці. Загалом було опитано 22 особи (4 працівники судових органів, 4 правоохоронці, 7 адвокатів, 7 правників-науковців). В опитуванні взяли участь респонденти таких областей України: Дніпропетровська (3 особи), Івано-Франківська (1 особа), Київська (7 осіб), Львівська (1 особа), Полтавська (7 осіб), Сумська (1 особа), Херсонська (1 особа), Чернівецька (1 особа). За професійним стажем респонденти були представлені у наступних пропорціях: до 3 років – 9,1%; від 3 до 5 років – 9,1%; від 5 до 10 років – 22,7 %; понад 10 років – 59,1 %.

Узагальнення розподілу позицій респондентів надається у формі діаграм, згенерованих інтернет-платформою Google Forms (див. Б. 2).

Додаток Б. 1

АНКЕТА

1. Вкажіть, де Ви працюєте або чим займаєтесь:

- судові органи
- правоохоронні органи
- адвокатська діяльність
- наукова діяльність

2. Ваш професійний стаж:

- до 3-х років
- 3–5 років
- 5–10 років
- понад 10 років

3. Оберіть, будь ласка, область, на території якої Ви здійснюєте професійну діяльність:

- Вінницька
- Волинська
- Дніпропетровська
- Житомирська
- Закарпатська
- Запорізька
- Івано-Франківська
- Київська
- Кіровоградська
- Луганська
- Львівська
- Миколаївська
- Одеська
- Полтавська
- Рівненська
- Сумська
- Тернопільська
- Харківська
- Херсонська
- Хмельницька
- Черкаська
- Чернівецька
- Чернігівська
- АР Крим

4. Чи наявна, на Вашу думку, колізія між нормами національного та міжнародного права (у контексті колабораційної діяльності)?*

- Так
- Ні

5. На Вашу думку, притягнення до кримінальної відповідальності за колабораційну діяльність порушує право, передбачене ст. 6 ЄКПЛ (Право на справедливий суд) та ст. 8 ЄКПЛ (Право на повагу до приватного і сімейного життя)?

- Так, порушує
- Так, порушує лише за ст. 6 ЄКПЛ (Право на справедливий суд)
- Так, порушує лише за ст. 8 ЄКПЛ (Право на повагу до приватного і сімейного життя)
- Ні, не порушує

6. На Вашу думку, національне законодавство чітко розмежовує поняття «співпраця з ворогом під примусом» та «добровільна співпраця» (у контексті колабораційної діяльності)?

- Так
- Ні

7. Чи підтримуєте Ви думку, що медичні працівники повинні мати «імунітет» від притягнення до кримінальної відповідальності у справах про колабораційну діяльність?

- Так, підтримую
- Ні, не підтримую

8. Які, на Вашу думку, мотиви спонукають людей на тимчасово окупованих територіях співпрацювати з ворогом?

- Примус
- Матеріальна вигода
- Бажання вижити
- Ідеологічна підтримка ворога
- Інше

9. Чи потрібно, на Вашу думку, враховувати мотиви співпраці з ворогом при призначенні покарання?

- Так, потрібно
- Ні, не потрібно

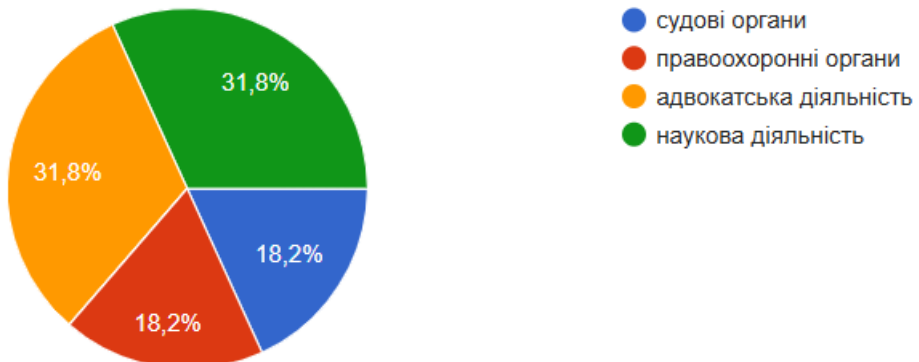
10. Якщо Ви маєте побажання, зауваження або відомості стосовно досліджуваної проблеми, які не згадані в запитаннях, будь ласка, зазначте їх нижче.

Додаток Б. 2

Узагальнені результати опитування

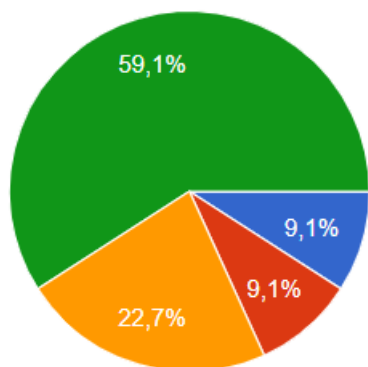
1. Вкажіть, де Ви працюєте або чим займаєтесь:

22 відповіді

2. Ваш професійний стаж:

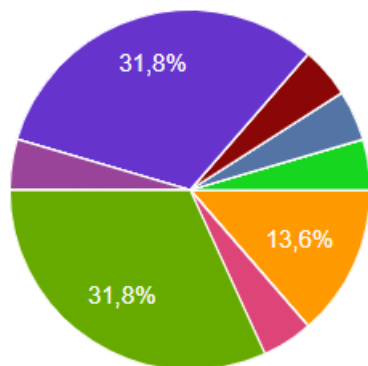
22 відповіді

- до 3-х років
- 3-5 років
- 5-10 років
- більше 10 років

3. Оберіть, будь ласка, область, на території якої Ви здійснюєте професійну діяльність:

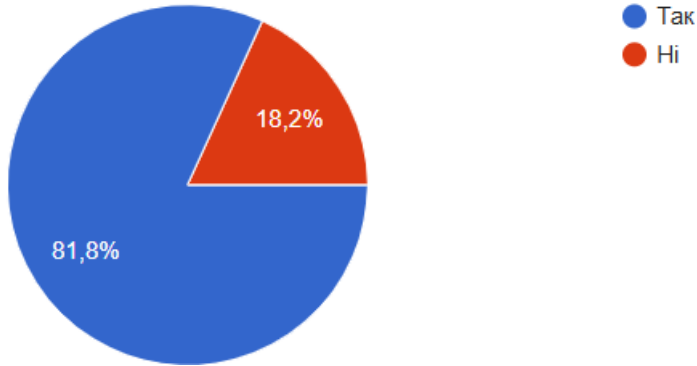
22 відповіді

- Вінницька
- Волинська
- Дніпропетровська
- Житомирська
- Закарпатська
- Запорізька
- Івано-Франківська
- Київська
- 1/3

4. Чи наявна, на Вашу думку, колізія між нормами національного та міжнародного права (у контексті колабораційної діяльності)?

22 відповіді

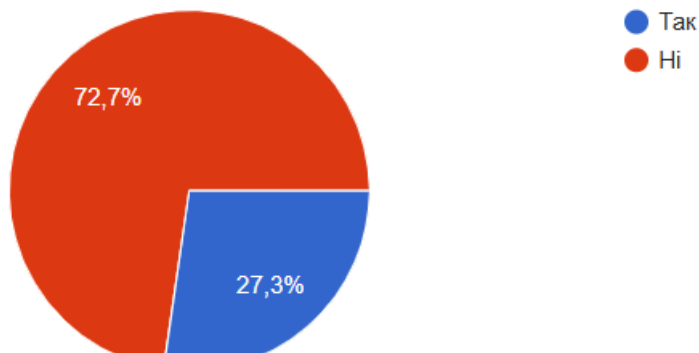
5. На Вашу думку, притягнення до кримінальної відповідальності за колабораційну діяльність порушує право, передбачене ст. 6 ЄКПЛ (Право на справедливий суд) та ст. 8 ЄКПЛ (Право на повагу до приватного і сімейного життя)?

22 відповіді

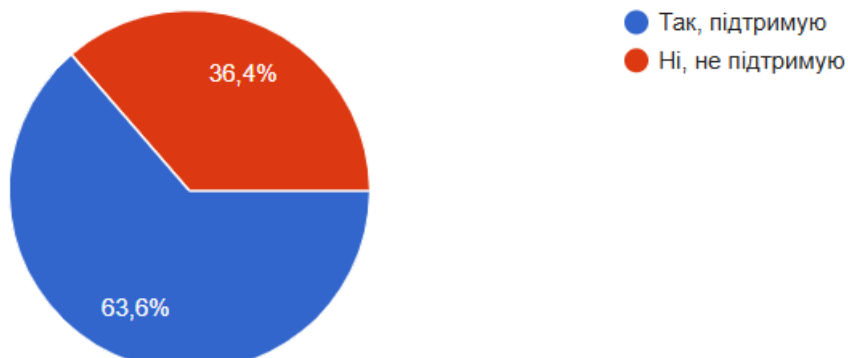
6. На Вашу думку, національне законодавство чітко розмежовує поняття «співпраця з ворогом під примусом» та «добровільна співпраця» (у контексті колабораційної діяльності)?

22 відповіді

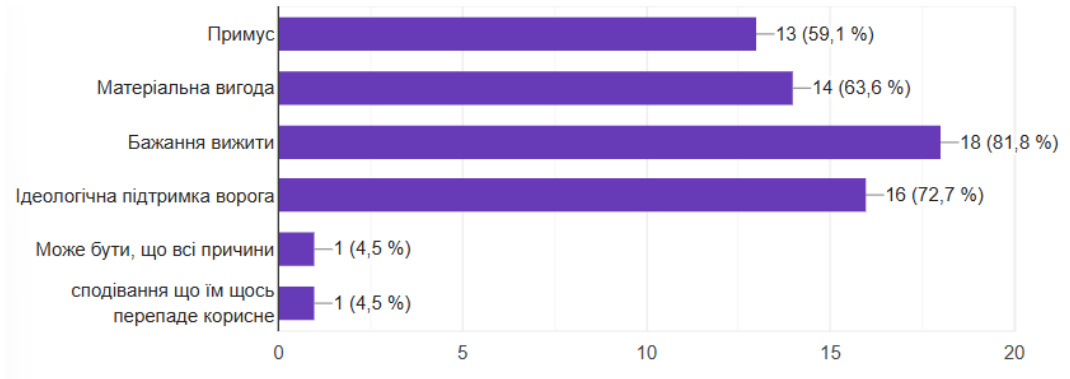
7. Чи підтримуєте Ви думку, що медичні працівники повинні мати «іму-нітет» від притягнення до кримінальної відповідальності у справах про колабораційну діяльність?

22 відповіді

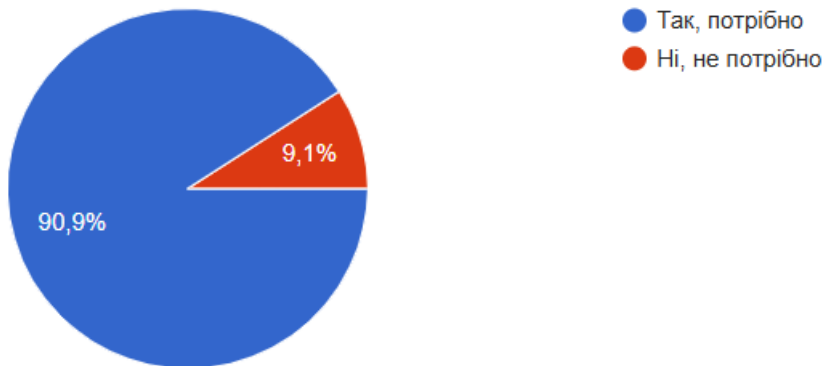
8. Які, на Вашу думку, мотиви спонукають людей на тимчасово окупованих територіях співпрацювати з ворогом?

22 відповіді

9. Чи потрібно, на Вашу думку, враховувати мотиви співпраці з ворогом при призначенні покарання?

22 відповіді

Ірина Вікторівна Кир'ян

студентка 4-го курсу факультету «Право»
Полтавський юридичний інститут
Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого
36000, просп. Віталія Грицаєнка, 5, Полтава, Україна
e-mail: iraneiryna@gmail.com
ORCID 0009-0001-9535-7568

Дарія Лазимівна Жигилій

докторка філософії, асистентка кафедри кримінального права
та кримінально-правових дисциплін
Полтавський юридичний інститут
Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого
36000, просп. Віталія Грицаєнка, 5, Полтава, Україна
e-mail: abbasovadaria@gmail.com
ORCID 0000-0001-8532-7560

Iryna V. Kyrian

4th-year Student of the Faculty of Law
Poltava Law Institute of Yaroslav Mudryi National Law University
36000, 5 Vitaliia Hrytsaienka ave., Poltava, Ukraine
e-mail: iraneiryna@gmail.com
ORCID 0009-0001-9535-7568

Dariia L. Zhyhlyii

Ph.D. in Law, Assistant Professor of the Department of Criminal Law
and Criminal Law Disciplines
Poltava Law Institute of Yaroslav Mudryi National Law University
36000, 5 Vitaliia Hrytsaienka ave., Poltava, Ukraine
e-mail: abbasovadaria@gmail.com
ORCID 0000-0001-8532-7560

Рекомендоване цитування: Кир'ян І. В., Жигилій Д. Л. Колабораційна діяльність: проблемні питання співвідношення норм національного та міжнародного права. *Проблеми законності*. 2026. Вип. 172. С. 349–380. <https://doi.org/10.21564/2414-990X.172.356444>.

Suggested Citation: Kyrian, I.V., & Zhyhlyii, D.L. (2026). Collaborative Activities: Problematic Issues of Correlation Between National and International Law Norms. *Problems of Legality*, 172, 349-380. <https://doi.org/10.21564/2414-990X.172.356444>.

Статтю подано / Submitted: 06.01.2026
Доопрацьовано / Revised: 24.02.2026
Схвалено до друку / Accepted: 25.03.2026
Опубліковано / Published: 31.03.2026